

Марта Мурська

докторантка (PhD), молодша асистентка
Інституту публічного права
Університету імені Миколая Ромеріса
(Вільнюс, Литва)
Researcher ID: OPN-4499-2025
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4513-969X>
mamurska1@stud.mruni.eu

УДК 347.9:342.25

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВПЛИВ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається незалежність суддів як конституційна та інституційна гарантія захисту прав людини в Україні.

Метою цієї статті є аналіз чинних конституційно-правових механізмів забезпечення незалежності суддів в Україні, зокрема в аспекті повноважень Президента як суб'єкта формування складу суду, а також обґрунтування авторської позиції щодо меж впливу виконавчої влади в системі стримувань і противаг.

Розглянуто правову та нормативно-правову базу функціонування судової влади, а також роль Президента України в кадровому забезпеченні судової системи, зокрема в аспектах призначення суддів та реалізації права вето. Особлива увага приділяється викликам судової реформи, впливу політичних факторів, практиці дисциплінарної відповідальності суддів та відповідності національної моделі міжнародним стандартам.

За результатами аналізу сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності механізмів гарантування незалежності судової влади в Україні. Увага акцентується на тому, що питання незалежності судової влади потребує не лише законодавчого закріплення, а й ефективного впровадження у щоденну практику державних органів. Українське законодавство має бути спрямоване не на декларативну, а на реальну деполітизацію процедур добору, призначення, переведення та дисциплінарної відповідальності суддів. Ключовим завданням для України є не просто формальне проголошення принципу поділу влади, а його фактичне й системне впровадження в усіх сферах функціонування судової системи. За відсутності таких змін конституційно закріплені гарантії прав і свобод людини, попри їх формальне відображення в національному законодавстві, не матимуть реального юридичного значення.

Ключові слова: незалежність суддів; Європейський суд з прав людини; Європейська конвенція з прав людини; Конституційний Суд України; Президент України; конституційне право.

The cry for judicial independence or autonomy should be subjected to scrutiny instead of being accepted in an almost literally thoughtless manner¹.

У статті використано поєднання теоретичних та емпіричних методів, щоб отримати повне уявлення про проблему. Теоретичні методи охоплювали огляд наукової літератури, що допомогло сформулювати теоретичні основи дослідження та провести критичний аналіз існуючих наукових позицій. Порівняльно-правовий метод використано для порівняння національних і міжнародних законів і судових справ, щоб знайти найкращі приклади та підходи. Історичний метод використовувався для розгляду етапів розвитку правових концепцій і принципів у контексті історичного розвитку правової системи. Складна структура проблеми була вивчена за допомогою системного аналізу, а ключові елементи розглядалися як частини правової системи. Метод абстрагування допоміг виділити основні поняття і сутність досліджуваного явища, звільнивши його від другорядних деталей. Використання методу узагальнення дало змогу зробити загальні висновки з аналізу окремих фактів і даних. Серед емпіричних методів використовувалися аналіз документів, який забезпечив вивчення міжнародної і української судової практики.

Ідея поділу влади, вперше системно сформульована Шарлем-Луї де Монтеск'є у XVIII столітті, й надалі стала основоположною конструкцією для побудови демократичних правових держав². Конституція України 1996 року у ст. 6 прямо закріплює цей принцип, поділяючи державну владу на законодавчу, виконавчу та судову³. Кожна з гілок покликана функціонувати автономно, водночас перебуваючи у взаємозалежності через механізми стримувань і противаг.

Отже, проблема розмежування повноважень і гарантування реальної, а не лише формальної, незалежності судової влади постає як пріоритетна не лише в межах національного конституціоналізму, а й у контексті міжнародно-правових зобов'язань України у сфері захисту прав людини.

Метою цієї статті є аналіз чинних конституційно-правових механізмів забезпечення незалежності суддів в Україні, зокрема в аспекті повноважень Президента як суб'єкта формування складу суду, а також обґрунтування авторської позиції щодо меж впливу виконавчої влади в системі стримувань і противаг.

¹ Sanford V Levinson, 'Is "Judicial Independence" a Self-Evident Good?: Some Dissenting Reflections' [2023] 17 University of St. Thomas Journal of Law & Public Policy 138.

² Baron de Montesquieu, *The Spirit of Laws* (trans. Thomas Nugent, 2 vols. (New York: The Colonial Press, 1899).

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>> (дата звернення 30.05.2025).

Об'єктом дослідження виступає інститут незалежності судової влади в конституційному правопорядку України.

Предметом дослідження є взаємодія гілок державної влади у сфері призначення суддів і здійснення Президентом права вето як потенційного інструменту впливу на баланс владних повноважень.

Незважаючи на конституційні гарантії, незалежність суддів в Україні залишається під загрозою через політичний вплив, зокрема повноваження Президента щодо призначення суддів і недосконалі механізми захисту їхнього статусу, що ускладнює забезпечення справедливого судочинства і верховенства права. У статті на прикладі рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) буде проаналізовано, як ці виклики реалізуються на практиці і які висновки можуть бути зроблені для подальшого вдосконалення гарантій незалежності суддів.

Питання незалежності суддів в Україні активно досліджується науковцями, зокрема в аспектах ролі державних органів і громадянського суспільства, нормативного врегулювання статусу суддів у відставці, а також інституційних механізмів захисту прав людини в публічному управлінні. Зокрема, С. Різник докладно аналізує сучасні конституційні виклики незалежності судової влади, зокрема критикує окремі положення судової реформи та наголошує на необхідності системного підходу до вдосконалення законодавства у сфері судоустрою⁴. В. Дзядевич акцентує увагу на значенні судової системи для демократії та проблемах нормативного врегулювання статусу суддів після закінчення терміну повноважень⁵. С. Пушкаренко і А. Фальковський вивчають інституційні механізми захисту прав людини в системі публічного управління з метою їх подальшого вдосконалення⁶. Незалежність судової влади в демократичній державі виконує не лише процесуальну або організаційну функцію, а й має фундаментальне значення для збереження ієрархії базових конституційних принципів. У цьому контексті особливої ваги набуває доктрина “конституційної ієрархії”, запропонована Р. Альбертом, який підкреслює, що в кожній конституції існують норми, які мають вищу правову силу й охороняються від змін навіть у разі наявності формальних процедур перегляду⁷. Як зазначає автор, Конституція України серед таких незмінюваних положень виокремлює права і свободи людини, національну незалежність і територіальну цілісність. Отже, саме судова влада незалежна, неупереджена, захищена від політичного впливу та покликана стати останньою інституційною гарантією їх захисту.

⁴ С. Різник, ‘Про незалежність судової влади в Україні: конституційні виклики сьогодення’ [2019] 3 Український часопис конституційного права 3–15.

⁵ В. Дзядевич, ‘Права та обов’язки суддів у відставці’ [2024] 1(43) Наукові перспективи 631–640.

⁶ С. Пушкаренко, А. Фальковський, ‘Інституціональна складова частина механізму захисту прав людини’ [2022] 2(62) Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління [2022] 2(62) 136–141.

⁷ R. Albert, *Constitutional Amendments: Making, Breaking, and Changing Constitutions* (Oxford University Press 2019) 49.

У рамках цього дослідження особлива увага приділена реальному впливу президентських повноважень на судову систему в умовах сучасних конституційних викликів. Дослідження також охоплює вплив цих повноважень на судову автономію через призму практики КСУ та ЄСПЛ. У статті систематизовано існуючі підходи до цієї проблеми та запропоновано рекомендації для покращення механізмів гарантування незалежності суддів в Україні.

З огляду на зазначене у статті здійснено огляд ключових положень міжнародної правової доктрини, що мають істотне значення для розуміння механізмів забезпечення судової незалежності. Попри обмежений обсяг дослідження, висвітлено релевантні підходи, які уможливають окреслити загальний вектор міжнародних та українських стандартів у цій темі.

Міжнародні стандарти незалежності судової влади. Незалежність суддів є загальновизнаним міжнародним стандартом, що закріплений у низці фундаментальних документів. Серед них – Загальна декларація прав людини (резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.)⁸ та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 005, Рим, 1950 р., далі – ЄКПЛ, Конвенція)⁹.

Важливу роль у формуванні сучасних підходів до гарантій суддівської незалежності відіграють Основні принципи незалежності судової влади¹⁰, ухвалені сьомим конгресом ООН з профілактики злочинності (Мілан, 1985 р.), а також Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя¹¹ (1983 р.).

Важливим міжнародним документом є Європейська хартія про статус суддів¹² (Лісабон, 1998 р.), а також рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема Рекомендація № (94)12 “Незалежність, дієвість та роль суддів”¹³ і Рекомендація CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки¹⁴, які визначають стандарти незалежності, ефективності та професійної етики суддів.

⁸ Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text> (дата звернення 30.05.2025).

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). ETS № 005 Рим, 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 30.05.2025).

¹⁰ Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text> (дата звернення 30.05.2025).

¹¹ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (Перша світова конференція по незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р.) <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf> (дата звернення 30.05.2025).

¹² Європейська хартія про статус суддів (Лісабон, 10 липня 1998 р.) <<https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>> (дата звернення 30.05.2025).

¹³ Рекомендація № (94)12 “Незалежність, дієвість та роль суддів” (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323/#Text> (дата звернення 30.05.2025).

¹⁴ Рекомендація CM/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text> (дата звернення 30.05.2025).

Крім того, значний вплив на формування практики і європейських стандартів мають Висновки Консультативної ради європейських суддів¹⁵, що конкретизують вимоги до поведінки суддів, їх несумісності, підзвітності та взаємодії з іншими гілками влади в демократичних державах.

Конвенція у ч. 1 ст. 6 закріплює принцип незалежності судової влади, визначаючи, що кожен має право на справедливий і відкритий розгляд своєї справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Судді, виконуючи свої обов'язки, повинні дотримуватися стандартів, установлених ЄКПЛ та іншими міжнародно-правовими актами, діяти в інтересах суспільства та громадян.

Варто підкреслити, що ст. 6 Конвенції покладає обов'язок на всі гілки влади – виконавчу, законодавчу та інші державні органи – поважати судові рішення та забезпечувати їх виконання, навіть якщо вони не поділяють позицію суду чи не погоджуються з прийнятим рішенням. Обов'язок виконувати рішення судів прямо випливає з юриспруденції ЄСПЛ і ст. 46 Конвенції.

Незалежність судової влади визнається ключовою гарантією справедливого судочинства й на міжнародному рівні. Зокрема, основні принципи незалежності суддів закріплені в Основних принципах незалежності судової влади ООН, які наголошують на необхідності захисту суддів від будь-якого впливу з боку інших гілок влади та забезпечення їхньої неупередженості й професійної автономії. В Європі ці стандарти деталізовані у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2010)12, а також у Плані дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади, який підтримують усі держави-члени¹⁶. Відповідно до цих документів незалежність суддів є необхідною умовою для захисту прав людини, забезпечення верховенства права та довіри суспільства до правосуддя.

Незалежність судової влади як гарантія ефективного правозахисту набуває реального змісту лише за умови, що а) суд здатен здійснити дієвий контроль за потенційним свавіллям інших гілок влади та б) його рішення мають обов'язкову виконавчу силу. Окрім класичних критеріїв “установлений законом, незалежний і безсторонній суд”, ЄСПЛ вимагає, щоб право на суд справді “працювало” на практиці.

¹⁵ Див: Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text> (дата звернення 30.05.2025); Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності <https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf> (дата звернення 30.05.2025); Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства <https://court.gov.ua/userfiles/visn_10_2007.pdf> (дата звернення 30.05.2025); Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях (дата звернення 30.05.2025).

¹⁶ План дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади CM(2016)36, затверджений Комітетом Міністрів Ради Європи 13 квітня 2016 р. <<https://rsu.gov.ua/uploads/article/plan-dijzmicnennanezaleznosti-su-9fc2c6af1d.pdf>> (дата звернення 30.05.2025).

Незалежність судової влади є основою правової держави, і її забезпечення є одним із найважливіших завдань для кожної країни, зокрема для України. На міжнародному рівні судова незалежність закріплена в численних правових актах, зокрема в Конвенції, яка встановлює основні стандарти справедливого судового процесу. Принципи цих стандартів активно застосовуються ЄСПЛ у своїх рішеннях, що мають важливе значення для конституційного правопорядку в країнах – членах Ради Європи. Перейдемо до розгляду справ ЄСПЛ, які окреслюють різні аспекти незалежності судової влади та доступу до правосуддя.

У справі (*Grzęda v. Poland*, № 43572/18, 15 березня 2022 р.)¹⁷ ЄСПЛ розглянув питання дострокового припинення мандата члена Національної ради судочинства Польщі без можливості його оскарження в суді. ЄСПЛ більшістю голосів визнав скаргу заявника за ст. 6 § 1 Конвенції прийнятною. Суд одностайно встановив порушення цієї статті. Окрім того, Суд відзначив, що останні судові реформи в Польщі, які включали зміну структури Національної ради судочинства й посилення контролю Міністерства юстиції, призвели до ослаблення незалежності судової влади та порушення принципів верховенства права. Відсутність судового контролю у справі заявника порушила його право на доступ до суду, гарантоване ст. 6 § 1 Конвенції.

Ця справа підкреслює важливість забезпечення незалежності суддів і судового контролю за рішеннями, які стосуються суддів, що є основою верховенства права. Рішення у справі (*Grzęda v. Poland*, № 43572/18, 15 березня 2022 р.) підкреслює, що втручання у статус судді має бути мінімальним і підлягати обов'язковому судовому контролю. Для України це означає необхідність посилення гарантій незалежності суддів і створення ефективних механізмів захисту їхніх прав, особливо в умовах судової реформи.

Справа (*Juszczyszyn v. Poland*, № 35599/20, 6 жовтня 2022 р.)¹⁸ стосується тимчасового відсторонення судді від виконання обов'язків судді Окружного суду в Ольштині Дисциплінарною палатою Верховного суду Польщі. Рішення було ухвалене після того, як суддя Ющишин виконав рішення ЄСПЛ про відновлення до посади судді, що викликало політичний конфлікт. ЄСПЛ у своєму рішенні зазначив, що таке відсторонення без належного судового контролю порушує право на доступ до суду та ефективний засіб правового захисту, гарантовані § 1 ст. 6 Конвенції. Суд підкреслив важливість забезпечення незалежності суддів і необхідності наявності ефективних механізмів захисту їхніх прав.

Суд визнав порушення § 1 ст. 6 ЄКПЛ та зазначив, що склад Дисциплінарної палати Верховного суду Польщі, яка ухвалила рішення щодо заявника, не відповідав вимогам незалежності та неупередженості, оскільки судді цієї

¹⁷ *Grzęda v. Poland*. App 43572/18. Judgment. 15.03.2022 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216400>> (accessed 30.05.2025).

¹⁸ *Juszczyszyn v. Poland*. App 35599/20. Judgment. 06.10.2022 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-219563>> (accessed 30.05.2025).

палати були призначені політично реформованою Національною радою судочинства, що підриває принцип верховенства права.

ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 Конвенції, що тимчасове відсторонення заявника від виконання обов'язків судді та публічні зауваження щодо його професіоналізму та етики завдали шкоди його репутації, що є втручанням у його право на повагу до приватного життя.

Також ЄСПЛ встановив порушення ст. 18 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції і дійшов висновку, що дисциплінарні заходи проти заявника мали на меті не лише забезпечення дисципліни, а й мали політичний підтекст, спрямований на покарання його за виконання рішення ЄСПЛ та публічну критику судової реформи.

Справа *Baka v. Hungary*, № 20261/12, 23 червня 2016 р.¹⁹ – одне з рішень ЄСПЛ, яке стосується захисту незалежності суддів як фундаментального принципу верховенства права. Заявником виступив тодішній голова Верховного суду Угорщини, який був достроково звільнений з посади після того, як його посада судді викликала політичний конфлікт із парламентом та урядом.

Публічні критичні заяви щодо парламентських судових реформ були сприйняті як небажані для влади, що призвело до змін у законодавстві та звільнення заявника без належних гарантій судового розгляду. ЄСПЛ дійшов висновку, що такі дії порушують основні гарантії незалежності суддів, які закріплені у ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд) і ст. 10 (свобода вираження думки в контексті суддівської діяльності). Суд наголосив, що незалежність суддів не може бути підірвана політичним втручанням, а будь-які зміни в статусі судді повинні бути предметом належного судового контролю з метою захисту прав та свобод. Ця справа має велике значення для країн із переходовими правовими системами, зокрема України, де питання суддівської незалежності та політичного впливу на судову владу залишаються надзвичайно актуальними. Рішення (*Baka v. Hungary*, № 20261/12, 23 червня 2016 р.) підкреслює необхідність створення надійних механізмів захисту суддів від політичного тиску і забезпечення їхніх процесуальних прав, що є передумовою ефективного функціонування системи правосуддя та зміцнення верховенства права.

Загалом, рішення ЄСПЛ ставлять важливі питання щодо ефективності та незалежності судової влади. Вони підкреслюють важливість забезпечення справедливого доступу до суду, необхідність обґрунтованих рішень від судових органів і гарантування прав громадян на справедливий судовий процес. Зауважимо, що ст. 6 Конвенції не тільки покладає на держави обов'язок забезпечувати справедливий судовий розгляд, а й містить вимогу до держави, щоб суди були створені на підставі закону, тобто щоб система суддів

¹⁹ *Baka v. Hungary*, App 20261/12. Judgment. 23.06.2016 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163113>> (accessed 30.05.2025).

була незалежною від політичних та інших зовнішніх впливів, що не завжди забезпечується на практиці в Україні.

Юридичні норми незалежності суддів в Україні. Незалежність судової влади критично важлива умова реалізації конституційного принципу верховенства права та гарантія доступу особи до справедливого суду, як того вимагають як національні норми Конституції України та Закон України “Про судоустрій і статус суддів”²⁰ від 02.06.2016 № 1402-VIII, редакція станом на 25.04.2025, підстава – Закон України № 4273-IX²¹, так і міжнародні стандарти (ст. 6 Конвенції). Стаття 124 Конституції встановлює, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а делегування або привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами забороняється.

Особливу роль у забезпеченні інституційної рівноваги між владними гілками відіграє Президент України, який бере участь у формуванні складу КСУ й має право вето, яке не поширюється на процедуру призначення суддів і не є інструментом впливу на судову незалежність. Важливо уточнити, що Президент може повернути закон із мотивованими пропозиціями до Верховної Ради (ст. 94 Конституції України). Проте це право стосується лише законів і не охоплює актів про призначення суддів. Рішення Верховної Ради про призначення третини суддів КСУ – це постанова парламенту, а не закон, тому президентського вето тут узагалі не передбачено. Узагальнюючи вище, право вето не є інструментом впливу на судову незалежність, а президентські укази про призначення суддів мають переважно формально-процедурний характер і не можуть бути заблоковані чи “ветовані” Президентом.

У цьому контексті особливого значення набуває питання участі Президента України у формуванні суддівського корпусу, що викликає активне обговорення як у юридичному середовищі, так і в публічному просторі. Незалежність суддів розглядається не лише як формальна інституційна гарантія, а як ключова умова забезпечення права кожної особи на справедливий суд, передбаченого як Конституцією України, так і міжнародними договорами.

Водночас, як свідчить практика, баланс між політичними повноваженнями глави держави та незалежністю судової гілки не завжди є безконфліктним. Незалежність суддів є не лише інституційною гарантією, а й ключовим чинником реалізації права кожної особи на справедливий суд. Як показує практика притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також участь Президента України у процедурі призначення суддів КСУ, система правосуддя в Україні базується на пошуку балансу між інституційною автономією та політичною відповідальністю. Зміни до Конституції України,

²⁰ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

²¹ Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо зміни найменувань місцевих загальних судів: Закон України від 26 лютого 2025 р. № 4273-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4273-20#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

що стосуються правосуддя, були внесені законом України 2016 р.²² Після реформи правосуддя система формування суддівського корпусу набула чіткої дворівневої конструкції: матеріальне рішення про добір і подання кандидатур ухвалює Вища рада правосуддя (далі – ВРП), а формальний акт призначення здійснює Президент України. Президент не наділений дискреційними повноваженнями і зобов'язаний підписувати укази про призначення осіб, поданих ВРП і перевічених Етичною радою, якщо немає законних підстав для відмови. Концепція “першого п'ятирічного строку” скасована для суддів загальної юрисдикції, які одразу отримують повноваження без обмеження строку (ч. 1 ст. 128 Конституції). Для суддів КСУ застосовуються окремі положення відповідно до спеціального законодавства. Виконано ключову рекомендацію Венеційської комісії щодо гарантій незалежності. Незалежність суддів забезпечується не лише змінами у вищих нормах, а й практичною роботою органів, таких як ВРП, для забезпечення доброчесності та професіоналізму в процесі добору.

Призначення суддів здійснюється на основі прозорих і відкритих конкурсів, що регламентується Конституцією України (статті 106, 126, 128, 148), яка фіксує лише суб'єктивний склад і базові принципи (конкурсний добір, безстроковість, подання ВРП), тоді як Закон “Про судоустрій і статус суддів” № 1402VIII (статті 80–81) конкретизує процедури. Етична рада (Закон № 1635-IX)²³ попередньо фільтрує кандидатів до ВРП, роблячи неможливим “протягування” залежних осіб на фінальну стадію. Конкурсна комісія КСУ – з 2021 р. (після указу № 139/2024)²⁴.

Отже, після конституційної реформи 2016 р. Україна остаточно розмежувала матеріальне та формальне наповнення процедур добору суддів. Відтоді повний контроль за фаховою перевіркою, оцінкою доброчесності та ухваленням рішення про подання кандидатур взяла на себе Вища рада правосуддя й утворені при ній конкурсні органи. Президент же зберіг повноваження видати указ про призначення осіб, схвалених ВРП і перевічених Етичною радою.

Конституційно-правові гарантії незалежності суддів в Україні. Практика КСУ, зокрема його рішення, що розкривають сутність конституційних гарантій незалежності суддів, підтверджує роль КСУ як найвищого гаранта дотримання конституційного ладу. Суд системно наголошує на неприпустимості втручання у діяльність суддів з боку інших гілок влади, що підси-

²² Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

²³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя: Закон України від 14 липня 2021 р. № 1635-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

²⁴ Питання конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України стосовно осіб, яких призначає Президент України: Указ Президента України від 29 лютого 2024 р. № 139/2024 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/2024>> (дата звернення 30.05.2025).

лює інституційну незалежність судової влади. Отже, КСУ виконує функцію не лише контролю за конституційністю законів, а й забезпечення балансу влади та захисту ключових принципів правової держави, зокрема незалежності суддів.

Зважаючи на конституційно визначену роль Президента України у формуванні суддівського корпусу, важливим є аналіз не лише загальних положень Конституції та законодавства, а й конкретних прикладів реалізації даних повноважень у сучасній правозастосовній практиці. Одним з таких прикладів є Указ Президента України № 318/2025 від 23 травня 2025 р., яким здійснено призначення суддів до місцевих загальних судів²⁵. Цей указ наочно демонструє механізм функціонування президентської компетенції у сфері судоустрою відповідно до статей 106, 126 та 128 Конституції України. Аналіз змісту зазначеного указу дає змогу простежити, як у реальній практиці реалізується принцип незалежності судової влади через призначення суддів, що має пряме значення для утвердження верховенства права та стабільності конституційного ладу.

Випадок з Павлом Вовком ілюструє проблеми етичного характеру на рівні окремих суддів, що не повинно застосовуватися для оцінки всієї системи суддівської незалежності, яка базується на законодавчих і конституційних гарантіях. У серпні 2020 р. Національне антикорупційне бюро України оприлюднило аудіозаписи, які, за твердженням слідства, свідчили про втручання тодішнього голови вже ліквідованого Окружного адміністративного суду м. Києва (далі – ОАСК) Павла Вовка в діяльність інших органів правосуддя – зокрема, штучну організацію позовів, вплив на Вищу кваліфікаційну комісію суддів та маніпулювання ухваленням рішень. ОАСК було ліквідовано Законом України № 2825ІХ від 13 грудня 2022 р., а його юрисдикцію передано новоствореному Київському міському окружному адміністративному суду²⁶.

Юридично ця справа яскраво ілюструє принцип, сформульований американським і британським юристом, політологом, філософом і теоретиком права Рональдом Дворкіним, який стверджує, що право повинне функціонувати як цілісність (*integrity*) – коли судді інтерпретують законодавство через призму моральних принципів, а не ситуативних політичних інтересів²⁷.

Отже, система суддівської етики в Україні має слабкі місця, а також механізми дисциплінарної відповідальності потребують удосконалення. Справа Павла Вовка є одним із найбільш показових випадків, коли незалежність

²⁵ Про призначення суддів: Указ Президента України від 23 травня 2025 р. № 318/2025 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/2025#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

²⁶ Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2825-ІХ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2825-IX#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

²⁷ R Dworkin, *Law's Empire* (The Belknap Press of Harvard University Press 1986) 176–177.

суддів ставиться під сумнів через конкретні дії одного судді, що можуть впливати на систему загалом.

КСУ у своїй практиці сформував кілька ключових правових позицій, які розкривають сутність та обсяг конституційних гарантій незалежності суддів, визначених у статтях 126 і 129 Конституції України.

По-перше, у *Рішенні від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)* КСУ зазначив, що незалежність суддів є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також умовою професійної діяльності суддів²⁸. Суд підкреслив, що незалежність забезпечується особливим порядком призначення та звільнення суддів, заборонаю будь-якого зовнішнього впливу, особливим порядком притягнення суддів до відповідальності, а також гарантуванням державою належних умов діяльності судів і суддів. Важливою позицією цього рішення є заборона будь-яких дій, спрямованих на перешкоджання професійній діяльності суддів або на схилення їх до прийняття неправосудних рішень.

По-друге, КСУ у *Рішенні від 3 червня 2013 р. № 3рп/2013 (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці)* докладніше розкрив зв'язок між незалежністю суддів та конституційними гарантіями захисту прав і свобод громадян²⁹. Суд наголосив, що незалежність суддів передбачає створення таких правових, організаційних і матеріальних умов, які виключають можливість впливу на суддю з боку інших органів влади або приватних осіб. Важливо, що КСУ чітко визначив, що будь-яке зниження рівня гарантій суддівської незалежності суперечить статтям 8, 55, 124, 126 Конституції України та порушує принцип верховенства права. У цьому контексті Суд зазначив, що право громадян на судовий захист їхніх прав і свобод, гарантоване ст. 55 Конституції, безпосередньо залежить від забезпечення реальної незалежності суддів.

По-третє, значення для подальших тлумачень набуло *Рішення КСУ від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020 у справі щодо конституційності окремих положень судової реформи 2019 р.* У цьому рішенні Суд знову наголосив, що незалежність суддів є конституційною гарантією 'незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України; вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється (частини перша, друга статті 126)³⁰, яка не може бути порушена або зменшена навіть шляхом законодавчих змін. Суд підтвердив, що положення Конституції України щодо незалежності судової влади належать до принципів, які забезпечують ефективність правосуддя і захист фундаментальних прав людини, і будь-які зміни, що можуть звужити

²⁸ Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04/#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

²⁹ Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 р. № 3-рп/2013 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-13#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

³⁰ Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 р. № 4-р/2020 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text>> (дата звернення 30.05.2025).

або підірвати дані гарантії, є неконституційними ‘будь-яке зниження рівня гарантій незалежності суддів суперечить конституційній вимозі неухильного забезпечення незалежного правосуддя та права громадян на захист прав і свобод незалежним судом, оскільки призводить до обмеження можливостей реалізації цього конституційного права, а отже, суперечить ст. 55 Конституції України’³¹ (друге речення абзацу другого пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 3 червня 2013 р. № 3-рп/2013).

Отже, практика КСУ демонструє стабільність у питаннях тлумачення гарантій суддівської незалежності. Рішення є важливими юридичними орієнтирами як для законодавчих, так і для виконавчих органів влади щодо дотримання конституційних меж і запобігання будь-яким спробам політичного втручання в діяльність судової влади. Аналіз зазначених рішень КСУ переконливо засвідчує, що незалежність суддів є не лише формальною вимогою, а фундаментальною передумовою захисту прав людини, верховенства права та демократичного устрою держави.

Висновки. Конституційні гарантії незалежності судової влади в Україні відповідають вимогам міжнародних конвенцій, зокрема § 1 ст. 6 Конвенції. Розподіл між Вищою радою правосуддя та Президентом України запроваджує правову модель гарантування незалежності судової влади. Конституція України (статті 106, 126, 128, 148) закріплює суб’єктивний склад та основні принципи (конкурсний відбір, безстроковий термін повноважень, підпорядкування вищій раді судової влади), тоді як Закон “Про судоустрій і статус суддів” (статті 80–81) конкретизує процедури. Правова система України встановила правову практику призначення суддів, за якої Президент виступає процесуальним гарантом, а весь фактичний відбір і початкова оцінка зосереджені у Вищій раді правосуддя та Етичній раді. КСУ у своєму Рішенні від 3 червня 2013 р. № 3-рп/2013 зазначив, що будь-яке зменшення гарантій незалежності судової влади суперечить статтям 55, 126 Конституції України та принципу верховенства права. Порушення гарантій судді автоматично ставить під сумнів доступ громадян до справедливого судочинства. Беручи до уваги ці правові рамки, КСУ прямо виступає гарантом незалежності судової влади.

Хоча конституційні положення України формально відповідають основним вимогам Конвенції, практика ЄСПЛ показує, що самих лише правових гарантій недостатньо. Питання незалежності судової влади потребує не лише законодавчого закріплення, а й ефективного впровадження в повсякденну роботу державних органів.

ЄСПЛ вказує на відсутність ефективного судового захисту для суддів, які можуть бути звільнені або усунені з посади без права на апеляцію (*Grzęda v. Poland*, № 43572/18, 15 березня 2022 р.). У справі (*Juszczyszyn v. Poland*, № 35599/20, 6 жовтня 2022 р.) суд установив, що дисциплінарні санкції про-

³¹ Рішення Конституційного Суду України від 3 червня 2013 р. № 3-рп/2013 (п 29).

ти судді мали політичний характер та порушували стандарти незалежності судової влади. Аналіз таких рішень дає краще розуміння реальних загроз, які можуть виникнути в аналогічному правовому та політичному контексті, зокрема в Україні.

З огляду на ці загрози українське законодавство потребує не лише декларативної, а й реальної деполітизації процедур добору, призначення, переведення та притягнення суддів до відповідальності за їхні дії. Ключовим завданням для України є не лише формально декларувати принцип поділу влади, а й забезпечити його фактичне, системне впровадження в усіх сферах судової системи. За відсутності таких змін конституційно проголошені гарантії прав і свобод людини, незважаючи на закріплення в національному законодавстві, не матимуть реального юридичного значення.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Albert R, *Constitutional Amendments: Making, Breaking, and Changing Constitutions* (Oxford University Press 2019).
2. Dworkin R, *Law's Empire* (The Belknap Press of Harvard University Press 1986).

Edited and translated books

3. Baron de Montesquieu, *The Spirit of Laws* (trans. Thomas Nugent, 2 vols. (New York: The Colonial Press, 1899).

Journal articles

4. Levinson S V, 'Is "Judicial Independence" a Self-Evident Good?: Some Dissenting Reflections' [2023] 17 *University of St. Thomas Journal of Law & Public Policy* 138.
5. Dziadevych V, 'Prava ta obov'iazky suddiv u vidstavtsi' [2024] 1(43) *Naukovi perspektyvy* 631–640 (in Ukrainian).
6. Pushkarenko S, Falkovskiy A, 'Instytutsionalna skladova chastyna mekhanizmu zakhystu prav liudyny' [2022] 2(62) *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia* [2022] 2(62) 136–141 (in Ukrainian).
7. Riznyk S, 'Pro nezalezhnist sudovoi vlady v Ukraini: konstytutsiini vyklyky sohodennia' [2019] 3 *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava* 3–15 (in Ukrainian).

Marta Murska

INDEPENDENCE OF THE JUDICIARY AS A CONSTITUTIONAL GUARANTEE OF HUMAN RIGHTS: THE INFLUENCE OF THE POWERS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE

ABSTRACT. The article examines the independence of judges as a constitutional and institutional guarantee of human rights protection in Ukraine.

The purpose of this article is to analyze the existing constitutional and legal mechanisms for ensuring the independence of judges in Ukraine, particularly in the context of the President's powers as a subject involved in the judicial appointment, as well as to argue the author's position regarding the limits of executive influence within the system of checks and balances.

Марта Мурська

The legal and regulatory framework for the functioning of the judiciary is examined, as well as the role of the President of Ukraine in staffing the judicial system, in particular in the aspects of appointing judges and exercising the right of veto. Particular attention is paid to the challenges of judicial reform, the influence of political factors, the practice of disciplinary liability of judges and the compliance of the national model with international standards.

Based on the results of the analysis, proposals are formulated to increase the effectiveness of mechanisms for guaranteeing the independence of the judiciary in Ukraine. This study underscores that the issue of judicial independence requires not only legislative entrenchment but also effective implementation in the daily practice of state institutions. Ukrainian legislation must be directed not towards declarative measures, but towards the genuine depoliticization of procedures for the selection, appointment, transfer, and disciplinary accountability of judges. A key task for Ukraine is not merely the formal proclamation of the principle of separation of powers, but its actual and systematic implementation across all spheres of the judiciary's functioning. In the absence of such changes, constitutionally guaranteed guarantees of human rights and freedoms, despite their formal reflection in national legislation, will lack real legal significance.

KEYWORDS: independence of judges; European Court of Human Rights; European Convention on Human Rights; Constitutional Court of Ukraine; President of Ukraine; constitutional law.